

Pojďte, provedeme vás světem knihoven

Kolik fotbalových
týmů by vytvořili
čeští knihovníci?

Proč se dříve dávaly
na knihy řetězy?

ALEPH

Co se stane, když
knihovnu postihne
záplava?

1 Knihovna? To není
jen půjčování knih

Knihovna?

To není jen půjčování knih

Knihovny jsou tu pro nás, abychom v nich hledali informace, půjčili si knihy, časopisy nebo CD, připojili se k internetu, setkali se s dalšími lidmi nebo se zúčastnili kulturních akcí a workshopů. Knihovny pomáhají vytvářet a posilovat čtenářské návyky, povzbuzují představitivost a kreativitu, podporují informační a počítačovou gramotnost. Knihovny zkrátka představují klidné a inspirativní místo pro zábavu i vzdělávání.

Poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb je upraveno zákonem č. 257/2001 Sb. (knihovní zákon). Knihovnické služby se poskytují na základě rovného principu všem bez rozdílu.

Veřejné knihovny (obecní, městské a krajské) poskytují především výpůjční, referenční¹ a kulturně-vzdělávací služby.

¹ Referenční služby

Získáte odpovědi na otázky, které vám pomohou při využívání knihovny, nalezení zdrojů či faktografických informací.

² Národní knihovna České republiky

³ Souborný katalog ČR

Databáze dokumentů uložených ve fondech českých knihoven, u každého záznamu je uvedeno, které knihovny dokument vlastní.

⁴ Standardizace

Stanovení jednotných zásad, pravidel a postupů.

Centrem systému knihoven je Národní knihovna České republiky², která uchovává Národní konzervační fond, zpracovává Českou národní bibliografii a provozuje Souborný katalog ČR³, koordinuje mezi-knihovní výpůjční služby a zprostředkovává mezinárodní výpůjčky, zastupuje knihovny při jednáních s kolektivními správci autorských práv a koordinuje regionální funkce v knihovnách. Provádí výzkum a vývoj, zajišťuje standardizaci⁴ v oblasti knihovnictví a vzdělávání knihovníků. Působí zde Národní agentura ISBN a ISMN pro mezinárodní standardní číslování knih a hudebnin.

Ostatní knihovny, vysokoškolské, akademické, lékařské, muzejní apod., mají specializovaný charakter a jsou primárně určeny vymezenému okruhu uživatelů (vysokoškolským studentům, odborníkům z oblasti výzkumu a vývoje atd.).

Víte, že...

Česká republika má nejhustší síť veřejných knihoven na světě? V roce 2021 jich bylo celkem 5 273 a využívalo je 1 112 080 čtenářů!

V ČR připadá jedna knihovna přibližně na 2 000 obyvatel.

V USA je to jedna knihovna na desetkrát více obyvatel, tedy přibližně na 20 000.

Pojďte, provedeme
vás světem knihoven

2

Jak vznikaly
knihovny?

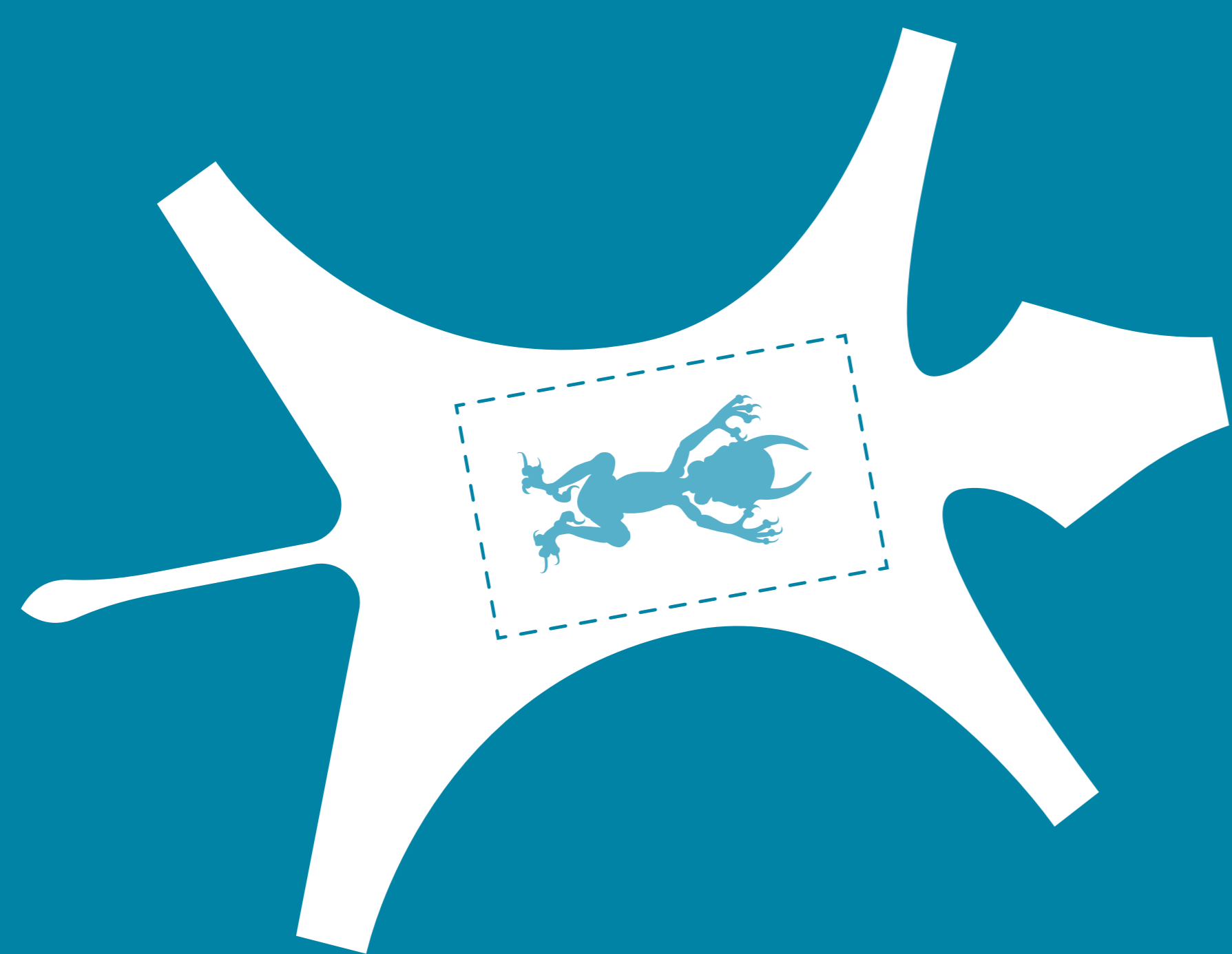
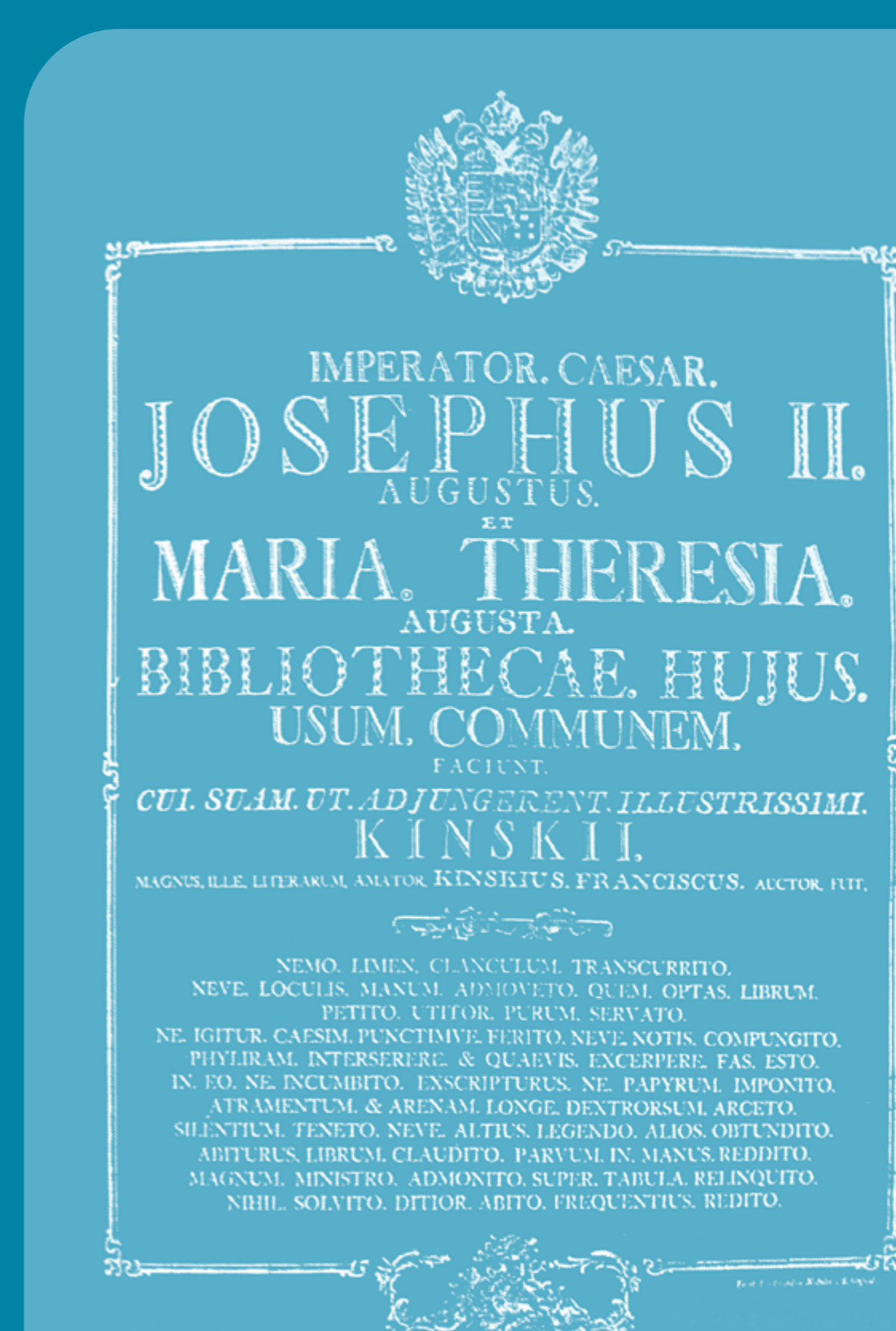
Jak vznikaly knihovny?

Počátky knihoven najdeme již ve starověku, kdy sloužily především jako archivy důležitých dokumentů vládců nebo jako sbírky kronik a posvátných textů. Mezi nejznámější starověké knihovny patřila knihovna v egyptské Alexandrii s nejrozsáhlejšími sbírkami dokumentů psaných na papýru. Za druhou největší knihovnu helénského světa byla považována knihovna v Pergamonu v dnešním Turecku s dokumenty psanými na pergamentu čili vydělané zvířecí kůži. Knihovny v antickém Římě obsahovaly jak latinsky, tak řecky psané dokumenty.

Ve středověku funkci knihoven nejprve převzaly křesťanské kláštery, jejichž součástí byla skriptoria, tedy písařské dílny. Na území českých zemí byla první klášterní knihovna zřízena v břevnovském klášteře na konci 10. století a první světská knihovna, zvaná karolinská, vznikla v roce 1348 v souvislosti se založením Univerzity Karlovy.

Po vynálezu knihtisku došlo na přelomu 15. a 16. století k rozšíření soukromých světských knihoven. První veřejné knihovny, které sloužily všem bez rozdílu, vznikly v pozdním středověku. Počet veřejných knihoven v Evropě narůstal od 19. století především zásluhou bohatých mecenášů. Vznikly tak knihovny muzejní, spolkové i obecní a městské s čítárnami.

Na konci 18. století císař Josef II. zrušil řeholní řády. Knihy a rukopisy z jejich knihoven, pokud nebyly zničeny či rozkradeny, byly odevzdány do nově utvořené veřejné c. k. Universitní knihovny sídlící v pražském Klementinu. Ta vznikla v roce 1777 z univerzitní knihovny na základě dekretu Marie Terezie. Roku 1918 převzal tehdejší Veřejnou a univerzitní knihovnu stát. Od roku 1995 nese název Národní knihovna České republiky.

Víte, že...

na pergamentu je napsaný největší známý rukopis na světě?

Je to Codex gigas nazývaný také Ďáblova bible. Původně obsahoval 320 pergamenových listů o rozměrech 890 × 490 mm a byl zhotoven přibližně ze 160 oslích kůží.

1

Knihovna? To není jen půjčování knih

Pojďte, provedeme vás světem knihoven

3

Jaké jsou v ČR knihovny?

Jaké jsou v ČR

knihovny?

V roce 2019 uplynulo 100 let od schválení 1. knihovnického zákona, který zavedl povinnost zřídit veřejnou knihovnu v každé politické obci a menšinovou knihovnu nebo zvláštní oddělení knihovny tam, kde národnostní menšina dosahovala počtu nejméně 400 osob.

Systém knihoven tvoří:

- **Národní knihovna České republiky, Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana, Moravská zemská knihovna v Brně**, zřízené Ministerstvem kultury
- **krajské knihovny**, zřízené příslušným orgánem kraje
- **městské a obecní knihovny**, zřízené příslušným orgánem obce
- **specializované knihovny**, zaměřené na jednotlivé obory lidského vědění, zajišťující přístup k odborným informacím
  - knihovny muzeí a galerií, např. Knihovna Národního muzea
  - technické knihovny, např. Národní technická knihovna
  - lékařské knihovny, např. Národní lékařská knihovna, a knihovny zdravotnických zařízení
  - knihovny vysokých škol
  - knihovny Akademie věd ČR
  - zámecké a klášterní knihovny
  - školní knihovny, aj.

Víte, že...

do knihovny u nás pravidelně chodí 28 % populace starší 15 let?

76 % čtenářů si myslí, že knihovny jsou vhodným místem pro učení nebo studium.

zdroj: Průzkum Národní knihovny ČR z května–června 2018

2

Jak vznikaly knihovny?

Pojďte, provedeme vás světem knihoven

4

Co najdu v knihovně?

Co najdu v knihovně?

Podle typu, velikosti a zaměření knihovny to mohou být kromě knih, novin a časopisů také:

- audioknihy a e-knihy
- zvukové dokumenty, tedy CD i gramofonové LP desky
- mapy a atlasy
- grafické dokumenty (pohlednice, plakáty, kalendáře atd.)
- licencované databáze
- elektronické dokumenty (CD-ROM a DVD-ROM)
- digitalizované dokumenty
- rukopisy, inkunábule¹ a staré tisky
- hudebniny
- diplomové práce
- normy, aj.

Znáte službu

Ptejte se knihovny?

Je to virtuální služba, do níž je zapojeno více než 90 českých knihoven a kterou zastřešuje a rozvíjí Národní knihovna ČR. Do 48 hodin odpoví na vaše stručné konkrétní otázky a odpověď doplní i krátkým seznamem zdrojů. Mezi nejzajímavější dotazy patřila v roce 2021 otázka, zda je možné slyšet trávu růst. Co myslíte, je to možné? Odpověď najdete na www.ptejteseknihovny.cz².

¹ **Inkunábule**
Prvotisky, tedy první tisky vyrobené mezi lety 1450–1500

² **Ptejte se knihovny**
Dotaz roku 2021

Knihovny poskytují své služby jak na místě, tak některé ze služeb také online. Rozsah a nabídka služeb závisí na tom, o jakou knihovnu se jedná:

- výpůjčky prezenční (na místě) nebo absenční (domů)
- meziknihovní výpůjční služby
- výpůjčky e-knih
- reprografické služby
- referenční služby (poskytování bibliografických a faktografických informací)
- rešeršní služby
- přístup k online databázím
- elektronické dodávání dokumentů – např. EOD (eBooks on Demand čili e-kniha na objednávku), kdy je možné v digitální podobě objednat knihu vydanou v letech 1500 až 1900, která již není chráněna autorským zákonem
- řada dalších služeb

Kromě toho knihovny nabízejí příjemné prostředí pro studium, možnost připojení k internetu, vzdělávací a kulturní programy, služby pro zdravotně znevýhodněné, pro národnostní menšiny, migranty...

3

Jaké jsou v ČR knihovny?

Pojďte, provedeme vás světem knihoven

5

Koho najdu v knihovně?

Koho najdu v knihovně?

Samozřejmě v první řadě knihovníky. Jsou tu pro nás, aby nám podali pomocnou ruku při hledání knih a informací v knihovně i v nepřehledném množství elektronických dokumentů.

Ve velkých knihovnách se knihovníci specializují. Jsou tu akvizitěři, katalogizátoři, pracovníci ve službách, referenční knihovníci. Kromě nich zde najdete i další profese, jako jsou historici, konzervátoři a restaurátoři, knihaři, odborníci na digitalizaci, IT specialisté, ekonomové, právníci, marketéři, grafici, výstaváři.

Víte kolik

fotbalových týmů

by sestavili pracovníci knihoven?
Zkusíte si tipnout?

V České republice pracovalo v roce 2020 v knihovnách přibližně 8 100 zaměstnanců, mohli by tedy sestavit 736 fotbalových týmů.

Víte, že...

existuje Etický kodex knihovníka?

Kodex knihovníka

Vždy hájí základní právo jedince na informaci. Poskytuje neomezený, rovný a svobodný přístup k informacím a informačním zdrojům, které jsou obsaženy ve fondech knihoven, a to bez ohledu na politická, ideologická a náboženská hlediska a bez jakékoliv cenzury, s výjimkami uvedenými v zákonných předpisech. Nenese však odpovědnost za následky užití informací získaných z dokumentů nebo v knihovně.

Usiluje o všestrannou dostupnost informací uložených v dokumentech bez ohledu na místo jejich uložení.

Poskytuje své služby uživatelům bez ohledu na jejich národnost, rasu, náboženství, pohlaví a sociální status.

Respektuje práva autorů a nakládá s jejich intelektuálním vlastnictvím v souladu se zákonnými předpisy.

Respektuje práva uživatelů na soukromí a anonymitu, vztahy s nimi zakládá na respektu k jejich osobnostem a informačním potřebám. Chrání jejich osobní údaje a uživatelské aktivity.

...

4

Co najdu
v knihovně?

Pojďte, provedeme
vás světem knihoven

6

Jak tvoříme
knihovnu?

Jak tvoříme knihovnu?

Zajímalo by vás, jak zpracováváme knihy, abyste si je mohli půjčit?

Akvizitér nejdříve knížku vybere mezi nabídkami mnoha nakladatelství a knihovna ji koupí, popřípadě ji může získat darem, výměnou nebo povinným výtiskem. Další pracovníci ji „ošatí“, dají do ní razítko označující vlastnictví knihovny, přidělí přírůstkové číslo, vlepí čárový kód a případně ji ochrání obalem. Také ji opatří signaturou, naučí ji tedy „mluvit“, aby vám písmenka a číslice signatury napověděla, kde je kniha v knihovně umístěna. Katalogizátor o ní vytvoří katalogizační záznam, který vloží do knihovního systému. A kniha může být zařazena do fondu a půjčována.

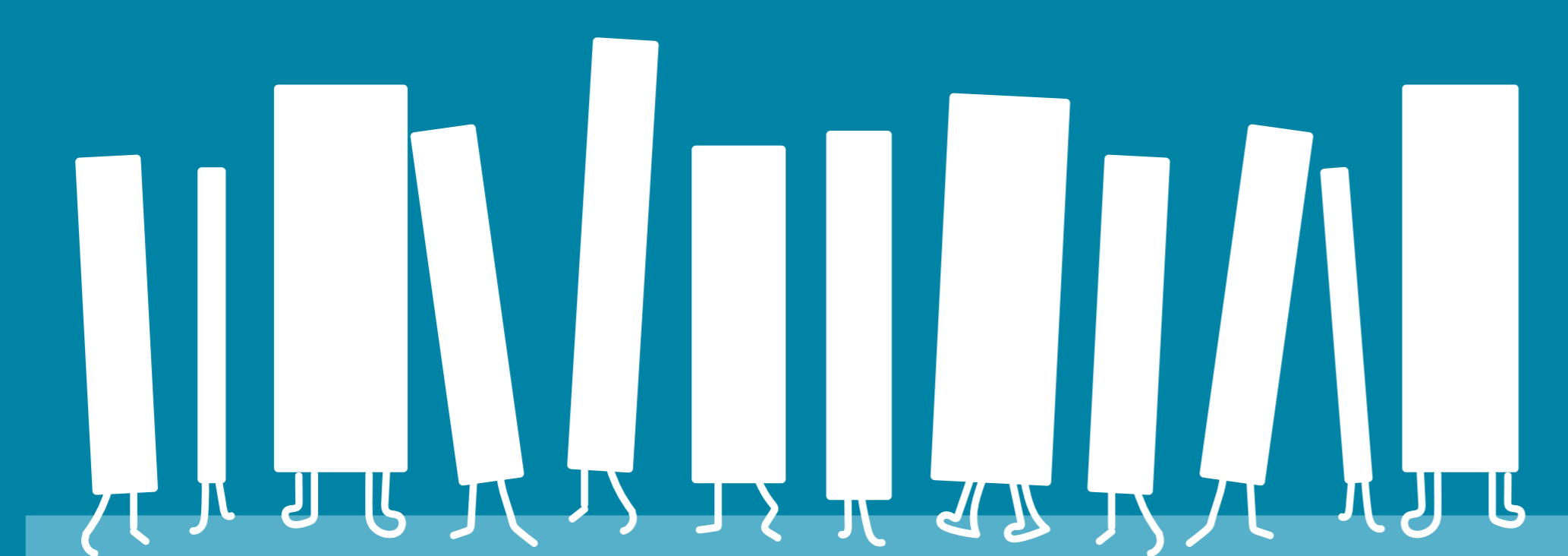
V malých knihovnách je obvyklé, že celý proces vykonává jeden pracovník, ve velkých knihovnách je do něj zapojeno i několik oddělení. Čím více je knihovna specializovaná, tím je zpracování dokumentů odbornější.

Možná, že někdy uvidíte v knize z krajské knihovny razítko „Povinný výtisk“. To znamená, že knížku do knihovny poslal nakladatel, který v regionu sídlí, a tím pádem je povinen odevzdat z každého vydání jeden výtisk do krajské knihovny. Jen do Národní knihovny České republiky přicházejí dva výtisky.

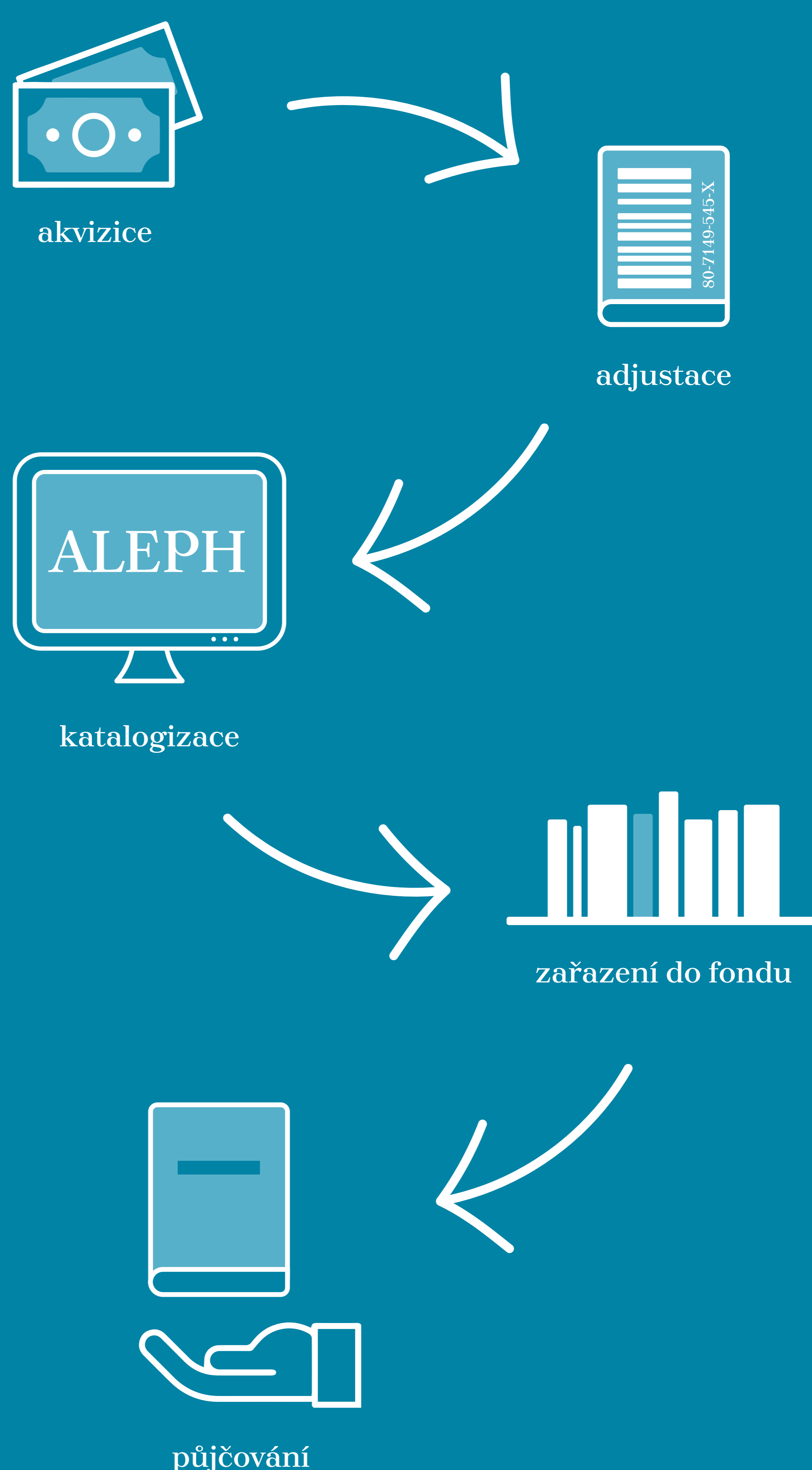
Víte, že...

v knihovnické terminologii se knihovní fond neřadí, ale staví? A to různým způsobem: abecedně, tematicky, chronologicky, podle formátů... Anebo kombinací různých způsobů. Vždy se volí ten nejvhodnější pro daný knihovní fond a jeho uživatele.

Ve větších knihovnách se také používají desetinné systémy třídění knih a dalších dokumentů podle tématu – celosvětově uznávanými způsoby věcného pořádkání informací jsou Mezinárodní desetinné třídění (MDT)¹ nebo Deweyův desetinný systém.

¹ Mezinárodní desetinné třídění
 Tematické pořádkání informací, které usnadňuje orientaci jak profesionálním pracovníkům, tak i laikům.

5 Koho najdu v knihovně?

Pojďte, provedeme vás světem knihoven

7 Jak knihy chráníme?

Jak knihy chráníme?

Vzácné a na pořízení nákladné knihy mohli mít ve středověku ve svém vlastnictví jen vladaři, církve a univerzity. Bohatě zdobené knihy bývaly tehdy připevněny řetězy k polici nebo ke stolu proti zcizení. Říkalo se jim proto „libri catenati“.

Víte, co je to

víceúčelová vakuová komora?

Vypadá sice jako ponorka z Verneova románu, ale je to zařízení pro hromadné sušení a dezinfekci dokumentů z různých materiálů, které najdete v Národní knihovně ČR. S jeho pomocí bylo zachráněno již několik tisíc dokumentů poškozených např. při povodních.

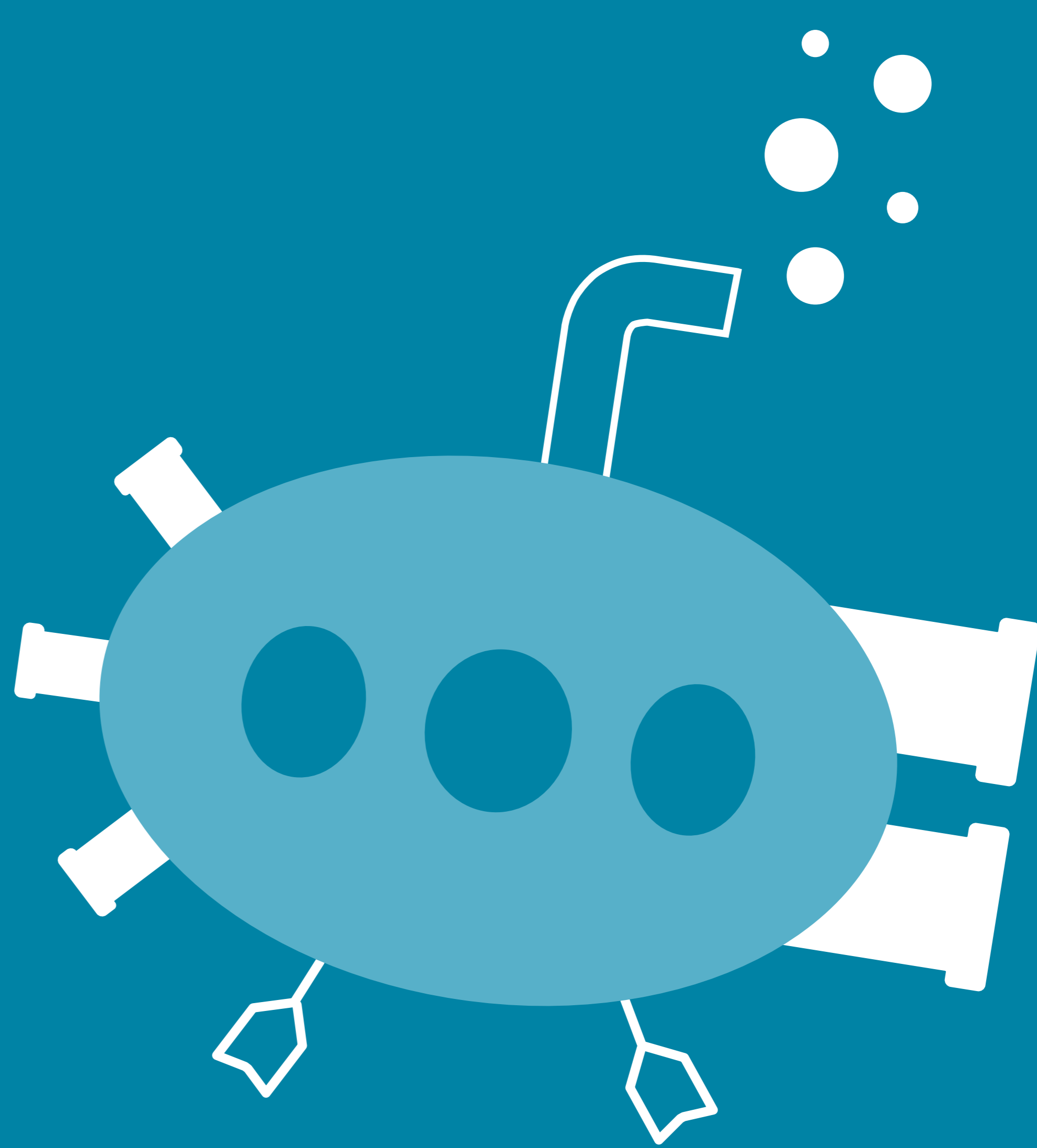
Podívejte se, jak doopravdy vypadá víceúčelová vakuová komora.

Knihám a dalším knihovním dokumentům škodí nevhodná teplota, vlhkost, světlo, prach, plísňe nebo hlodavci. Knihovní fond mohou poškodit také havárie a živelní katastrofy.

Bohužel i čtenáři často knihu nevhodným zacházením poškodí, v nepozornosti dopustí, aby jejich dítě knihu pokreslilo, okousal či potřhal ji pes nebo jiný domácí mazlíček. V takovém případě musí čtenář knihu nahradit buď koupí nového výtisku, nebo zaplatit náhradu škody.

Ochrana knihovních fondů zahrnuje řadu odborných činností, které vykonávají zejména specializovaná pracoviště velkých knihoven:

- ochranné reformátování slouží pro zachování ohrožených dokumentů na jiném trvanlivém nosiči, dnes je to zejména **digitalizace**
- měření parametrů ovzduší v depozitářích
- mechanická očista knihovních fondů
- restaurování a konzervace knihovních fondů
- výroba ochranných obalů ze speciální archivní lepenky
- odkyselení papíru – nejohroženější dokumenty jsou odesílány do zahraničí, v České republice potřebné zařízení není.

6

Jak tvoříme
knihovnu?

Pojďte, provedeme
vás světem knihoven

8

Jak knihy
uchováváme?

Jak knihy uchováváme?

Knihovní fondy jsou ukládány jak ve volném výběru, tak ve skladech a depozitářích. Musí být pravidelně revidovány a aktualizovány, poškozené nebo zastaralé tituly se vyřazují (s výjimkou konzervačního fondu).

Stavění knihovního fondu

Pro výběr vhodného způsobu stavění knihovního fondu je rozhodující, jak je knihovna zaměřená, jaké je složení knihovního fondu, pro koho je určený a jaké jsou prostorové možnosti knihovny. Obvykle se používá více druhů stavění, např. beletrie je pořádána abecedně, naučná literatura podle Mezinárodního desetinného třídění.

Ochrana fondu před zcizením

Často jsou v knihovnách používány ochranné pásky, čipy a brány. Někde se používá systém RFID, který kromě ochrany umožňuje např. samoobslužné výpůjčky a vracení knih.

Orientace v knihovním fondu

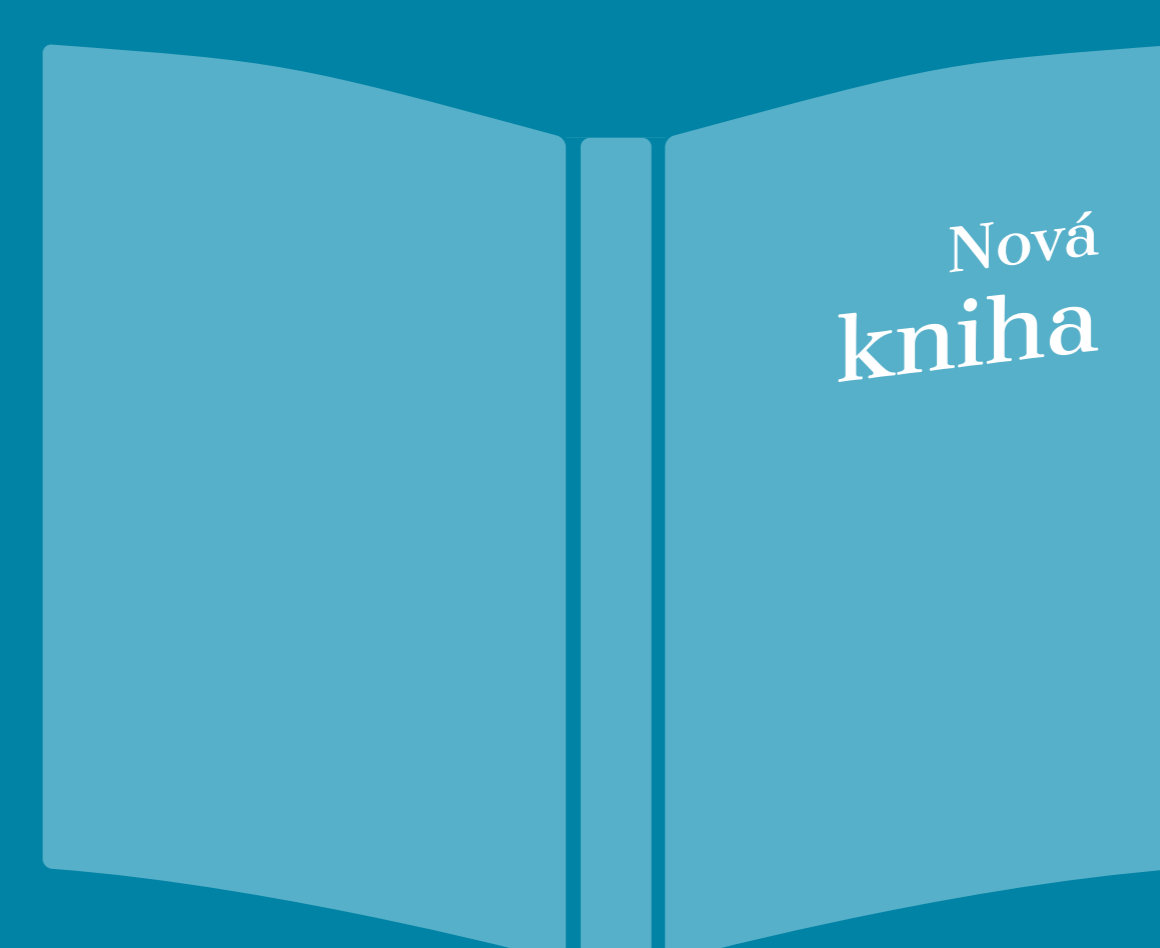
Pro usnadnění orientace slouží různé navigace, popisky, rozřadovače. Štítky na knihách mohou být barevně rozlišeny pro různé dílčí fondy.

Víte, co je to

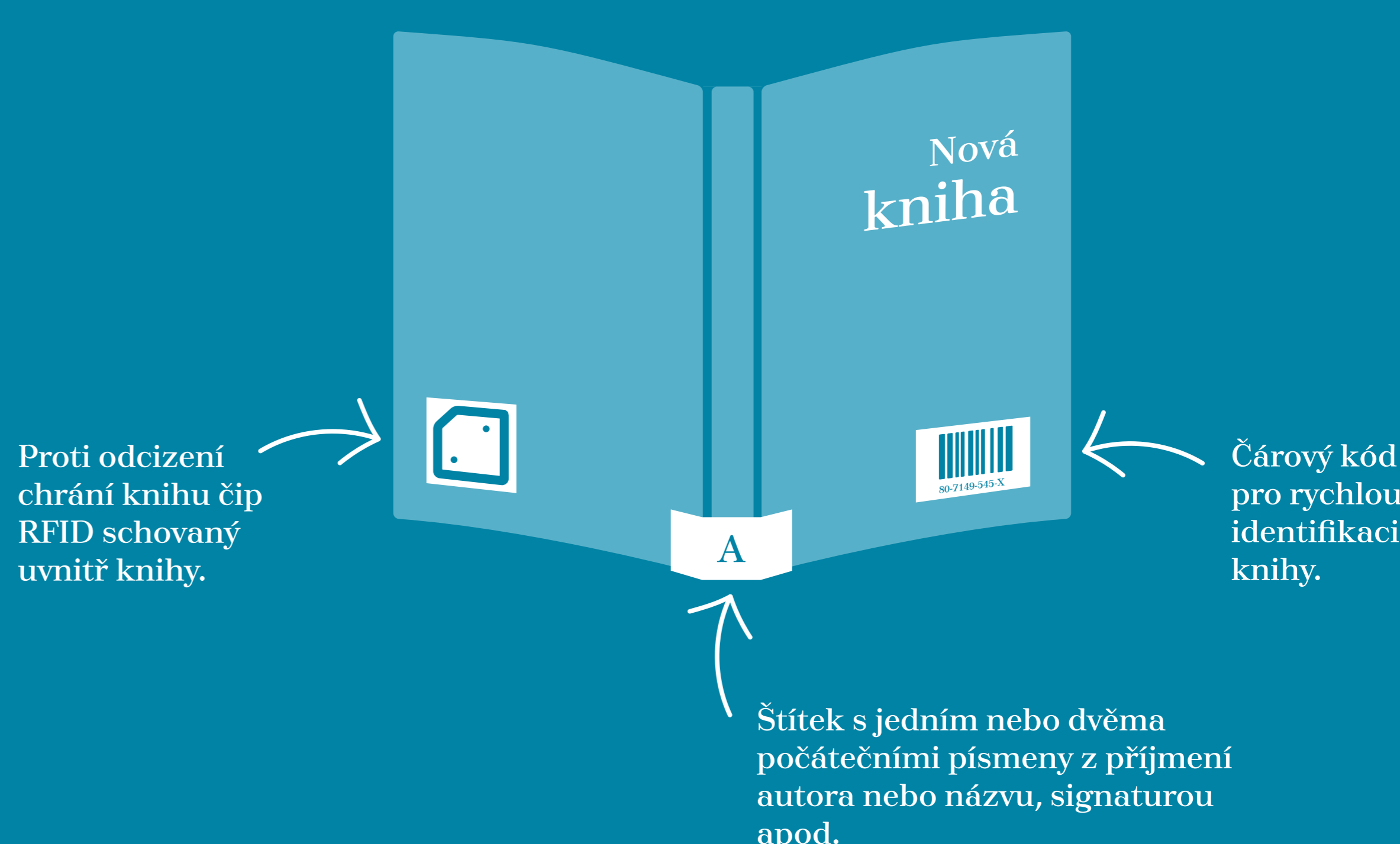
volný výběr?

Volný výběr umožňuje čtenářům přímý přístup k celému knihovnímu fondu nebo jeho části. Funguje na principu samoobsluhy a je to ten nejjednodušší způsob, jak si půjčit knížku.

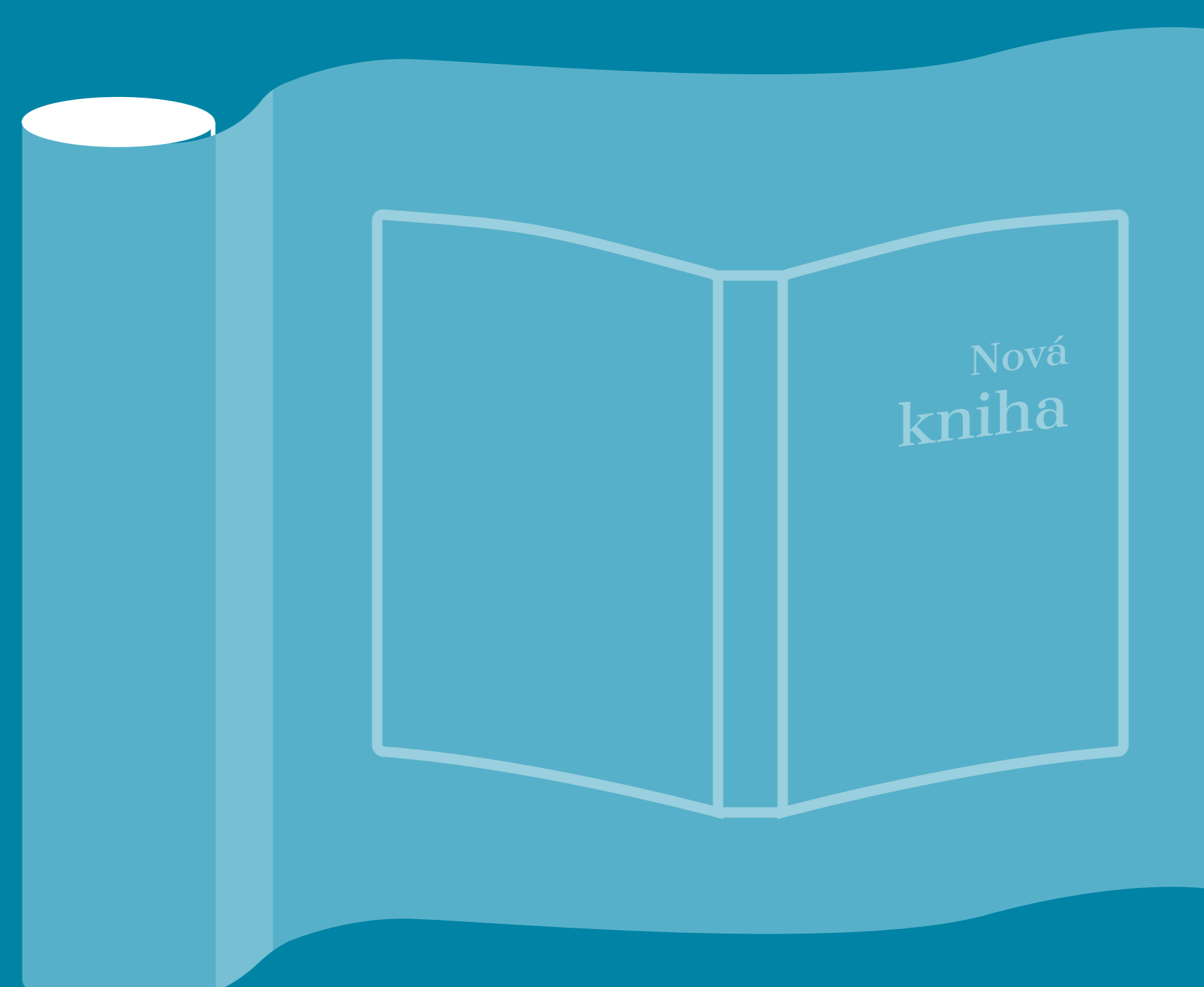
1 Kniha získaná do fondu knihovny

2 Opatření identifikačními a bezpečnostními štítky

3 Obalení knihy do průhledné fólie

Od obalování knih některé knihovny dnes upouštějí a v rámci udržitelnosti v knihovnách balí jen vzácné knihy.

7

Jak knihy
chráníme?Pojďte, provedeme
vás světem knihoven

9

Jak knihy
zpřístupňujeme?

Jak knihy zpřístupňujeme?

Výpůjčky knih a jiných dokumentů se řídí knihovním řádem každé knihovny. Mohou být **absenční**, tedy domů, nebo **prezenční**, pouze v knihovně. Prezenčně se zpřístupňují zejména vzácné a chráněné dokumenty, např. historické, z konzervačního fondu apod.

Knihy, které nejsou ve fondu dané knihovny, je možné objednat prostřednictvím **mezi-knihovní výpůjční služby**. Šest knihoven včetně Národní knihovny ČR zajišťuje **mezi-národní meziknihovní výpůjční službu**.

Výpůjčky e-knih

Některé knihovny nabízejí ke stažení elektronické verze autorsky volných knih. Nebo se jedná o díla, která knihovna na základě smlouvy s vydavatelem zprostředkuje svým registrovaným uživatelům a ti si je mohou zdarma stáhnout. Některé knihovny nabízejí i půjčení čteček.

Víte, co je

Národní konzervační fond?

Jedná se o archivní sbírku dokumentů vydaných od roku 1901 doposud na dnešním území České republiky (příp. Československa) doplněnou o zahraniční bohemika. Sběrka je založená na jednom ze dvou povinných výtisků, jež Národní knihovna ČR získává, a má přísně konzervační charakter. Knihovní jednotky z NKf jsou prezenčně zpřístupňovány pouze v ojedinělých případech, zpravidla není-li jiná možnost.

¹ Digitální knihovna Manuscriptorium

² Digitální knihovna Kramerius

Výpůjčky audioknih

Velký význam mají zejména pro zdravotně handicapované a děti.

Elektronické dodávání dokumentů

Tyto služby poskytuje pouze několik knihoven a výhradně v souladu s autorským zákonem.

Licencované databáze

Některé databáze zpřístupňují knihovny svým uživatelům online, jiné pouze z počítačů v prostorách knihovny. Vždy ale jenom pro studijní a výzkumné potřeby uživatelů.

Digitální knihovny

jsou rozsáhlé databáze digitalizovaných dokumentů. Můžete využít např. digitální knihovnu:

Manuscriptorium¹ – pro rukopisy a staré tisky
Kramerius² – pro dokumenty z novodobých fondů, tj. vydaných po roce 1800, které jsou zpřístupňované pouze v souladu s autorským zákonem.

Víte, že...

průměrně si každý čtenář starší 15 let půjčí z knihovny 18 knih za rok?

